

TÜRKİYE’DE 2002-2005 YILLARI ARASINDA UYGULANAN DEZENFLASYON PROGRAMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Zeynep ERDİNÇ*

Özet: Türkiye, IMF ve Dünya Bankası destekli dezenflasyon programını uygulamaya koyarak, kaynak dağıtım mekanizmasında yeniden yapılanma yoluyla sürdürülebilir bir ekonomik istikrar arayışına girmiştir. Bu programın temel amacı, kamu açıklarını yapısal bir şekilde azaltarak borç dinamiklerini sürdürülebilir kılmayı ve enflasyonu kalıcı olarak düşürerek orta ve uzun vade de Türkiye’nin sürdürülebilir ve yüksek büyüme ortamına geçebilmesini sağlamaktır. Dezenflasyon programında; Sıkı para politikası ve bu politikanın uzantısı olan kur çapası politikası, Faiz öncesi fazlada somutlaşan sıkı maliye politikası altında faiz dışı fazlanın arttırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirilmenin hızlandırılması, enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası yer almaktadır.

Anahtar sözcükler: Dezenflasyon, IMF Programı, Kur Çapası, Faiz Dışı Fazla, Yapısal Reformlar.

ASSESSMENT OF THE DISINFLATION PROGRAM IMPLEMENTED IN TURKEY DURING 2002-2005

Abstract: Turkey, by implementing disinflation program supported by the IMF and the World Bank, tried to achieve sustainable economic stabilization as a result of restructuring factor distribution mechanism. The aim of the program is to make the dynamics of public debts sustainable by reducing public debts on a structural base and enable Turkey to achieve higher growth rate by making the reduction in inflation permanent. Disinflation program is constituted by; tight monetary policy and in turn anchor exchange rate policy, increasing the public sector primary surplus, realization of structural reform and accelerating privatization program, government revenue policies in accordance with targeted inflation.

Key words: Disinflation, IMF Program, Exchange Rate Anchor, Public Sector Primary Surplus, Structural Reforms.

GİRİŞ

Türkiye ekonomisi yaklaşık 20 yıldır, yüksek ve kalıcı bir enflasyonla yüz yüze kalmıştır. Bu süreç boyunca, enflasyonu düşürme iddiası ile pek çok program uygulanmış, ancak dönemsel başarılar dışında, kalıcı bir yapı sağlanamamıştır.

Uluslararası para sistemi ile ilgili gelişme ve sorunlar konusunda üyeler arasında dayanışma sağlayan, çok yanlı bir uluslararası ödeme sistemini geliştiren, üye ülkelerin kısa dönemli kredi gereksinimlerini sağlayan ve üye

* Yrd.Doc.Dr. Anadolu Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü

ülkelerin dış ödemeler bilançosunda ortaya çıkan dengesizliklerin giderilmesine yardımcı olan IMF (Uluslararası Para Fonu) ile Türkiye 1 Ocak 1961 yılından günümüze kadar geçen sürede 18 kez Stand-by düzenlemesi gerçekleştirmiştir. En son 2002 yılı başında imzalanan üç yıl vadeli Stand-by düzenlemesinin 2004 yılının sonunda sona ermesi planlanmasına karşın, Hükümetin talebi üzerine Uluslararası Para Fonu, Şubat 2005 tarihine uzatmıştır.

Uluslararası Para Fonu, şubat 2005'e uzatılan Stand-by sonrasında, IMF-Türkiye ilişkileri ile ilgili olarak, Hükümetin kararının önemli olduğunu vurgulayarak Türkiye'nin üç seçeneğinin olduğunu bunların; "Program Sonrası İzleme", "Tedbir Nitelikli Stand-by" ve yeni Stand-by olabileceğini açıklamıştır. Anlaşmanın süresinin üç yıl olarak planlandığı ve yeni programın, Türkiye'nin Avrupa Birliğine vereceği katılım öncesi programı olacağı belirtilmiştir.

IMF ve Dünya Bankası destekli kur temelli dezenflasyon programını uygulamaya koyan Türkiye'nin amacı, kaynak dağıtım mekanizmasında yeniden yapılanma yoluyla sürdürülebilir bir istikrar arayışına girerek, kamu açıklarını yapısal bir şekilde azaltıp borç dinamiklerini sürdürülebilir kılp ve enflasyonu kalıcı olarak düşürüp orta ve uzun vade de Türkiye'nin sürdürülebilir ve yüksek büyüme ortamına geçebilmesini sağlamaktır.

DEZENFLASYON PROGRAMININ TEMELLERİ

Dünyada 42 ülke üzerinde yapılan araştırma, enflasyon oranının düşük olduğu ülkelerde ekonomik büyüme hızının yüksek, yüksek enflasyon (%10-%200 arası) ve hiper enflasyon (%200'ün üzeri) yaşayan ülkeler de ekonomik büyüme oranının düşük olduğunu göstermektedir.

Enflasyonla mücadele sürecinde bir yöntem olan dezenflasyon, somut zaman ve mekanda gerçekleşen bir olgudur. Dezenflasyon süreci içinde fiilen uygulanan yöntemler ülkenin ve dönemin yapısal ve konjonktürel özelliklerine göre farklı şekiller alabilmektedir.

Dezenflasyon, enflasyon beklenti ve belirtilerinin önlenmesi yoluyla ekonomik istikrarın korunmasıdır. (<http://www.ekonomist.com.tr/apps/dictionary.app/dictionary.php/es.dict/dezenflasyon>) Diğer bir deyişle sert olmayan deflasyonist önlemlerle enflasyonun sınırlandırılmaya, düşürülmeye çalışılmasıdır. (Gordon, 1987)

Uluslararası Para Fonu, enflasyonu düşürmenin maliyetinin azaltılabilesinin bazı faktörlere bağlı olduğunu belirlemiştir. Bu faktörler;

Uygulanacak politikanın kamuoyuna önceden açıklanması, politikanın ısrarlı bir şekilde uygulanması, politikanın saygınlığının yüksek olması, enflasyon beklentisinin cari enflasyonu önemli ölçüde etkiliyor olması, fiyatlar ve ücretlerin talep şartlarına karşı duyarlılığının yüksek olmasıdır. (Yıldırım,2003)

Uluslararası Para Fonu ile Türkiye 1 Ocak 1961 yılında 12 aylık bir süreyi kapsayan dönemde 37,5 milyon dolarlık Stand-by anlaşması ile başlamış ve günümüze kadar 18 kez bu anlaşmayı tekrar etmiştir. (Parasız, 2004)

TÜRKİYE’NİN STAND-BY DÜZENLEMELERİ

KABUL TARİHİ	SÜRESİ AY	MİLYON \$
01.Ocak.1961	12	37,5
30.Mart.1962	9	31,0
15.Şubat.1963	11	21,5
15.Şubat.1964	11	21,5
01.Şubat.1965	12	21,5
01.Şubat.1966	12	21,5
15.Şubat.1967	11	27,0
01.Nisan.1968	9	27,0
01.Temmuz.1969	12	27,0
17.Ağustos.1970	12	90,0
24.Ağustos.1978	24	300,0
19 Temmuz 1979	12	250,0
18.Haziran.1980	36	1 250,0
24.Haziran.1983	12	225,0
04.Nisan.1983	12	225,0
08.Temmuz.1994	14	610,0
22.Aralık.1999	36	15 038,4
04.Şubat.2002	24	12 821,2

Türkiye'nin IMF ve Dünya Bankası destekli 1999 yılında hazırlanıp 2000 yılında uygulanmasına geçilen üç yıllık kur temelli dezenflasyon programının içerisinde; Sıkı para politikası ve bu politikanın uzantısı olan “kur çapası politikası”, Faiz öncesi fazlada somutlaşan “sıkı maliye politikası” altında faiz dışı fazlanın arttırılması, yapısal reformların (tarım destek reformu, kamu bankalarının yeniden yapılanması) gerçekleştirilmesi ve özelleştirilmenin hızlandırılması, Enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası yer almaktadır. (www.ibun.edu.tr/akat)

Bu modellerin yanı sıra iki önemli koşul daha vardır.Bunlardan birincisi siyasi iktidarın bunu yapacak irade ve siyasi gücünün olması, ikincisi de

kamuoyunun ve piyasaların, merkez bankasına, siyasi iktidara inanması ve güvenmesidir.

2001 yılı Şubat ayında dalgalı kur rejimine geçildikten sonra TL’de yaşanan değer kaybı dezenflasyon sürecinde bir yıl boyunca elde edilen olumlu gelişmelerin yitirilmesine overshooting etkisine (Hedefi aşma) yol açmıştır. “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” adı altında uygulamaya konulan, yapısal reformlarla sıkı para ve maliye politikalarıyla desteklenen enflasyona karşı daha etkin bir mücadeleye girişilmiştir.

15 Mayıs 2001 tarihinde IMF tarafından onaylanan bu yeni program iki özellik taşımaktadır; birincisi yeni bir ekonomi yönetim grubu tarafından hazırlanmış olması, ikincisi de güçlendirilmiş bir program olması. Bu programın içeriğine uygun olarak uygulanması durumunda makro ekonomik istikrarı restore edeceği, Türkiye’nin problemlerinin yapısal nedenlerini çözeceği ve büyüme sürecinin tekrar gerçekleşmesini sağlayacağı özellikle belirtilmiştir. Ayrıca program ekonomi yönetimine güvenin yeniden tesisi, krizlerin ortaya çıkarttığı ortamı değiştirmek için faiz dışı fazlanın arttırılması, bankacılık sektöründe reformların hızlandırılması ve oldukça geniş bir listeyi içeren yapısal reformların (özellikle yasalar) gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. Programın bu haliyle; önemli ek dışsal kaynak sağlanacağı, bu yolla faiz oranlarının düşürüleceği, daha güçlü bir kamu finansmanının söz konusu olacağı ve ekonomik faaliyetin canlanacağı düşünülmüştür. Bankacılık reformlarının odak noktası ise son krizlerde bu alandaki en önemli yapısal zayıflıkların bu sektörden kaynaklanmasıydı. Kamu bankalarının, TMSF bankalarının ve diğer bankaların finansal ve ekonomik dengesizliklere neden olmayacak şekilde yapılandırılmaları, programın önemle üzerinde durduğu bir konu. Diğer önemli bir konu ise bazı kilit firmaların özelleştirilmesi, önemli ulusal piyasalarda (telekomünikasyon, elektrik, doğalgaz, tütün ve şeker gibi) reformların yapılmasıydı. IMF yeni ekonomik programa ciddi bir destek sağlayarak, bu programın istisnai bir finansmanla desteklendiğini ifade ederken, programın başarısının ekonomi yönetimi tarafından belirlenen şekilde uygulanması ve özel sektör tarafından sürekli desteklenmesine bağlı olduğuna da dikkat çekti. (Türkiye’nin Gülcü Ekonomiye Geçiş Programı 2001, Hazine Müsteşarlığı)

2001 yılının Eylül ayında yaşanan uluslararası siyasi konjonktürün sonuçlarının yansıması ile 2002-2004 Stand-by’na geçilmiş ve ocak 2000 tarihinde başlayan IMF’nin üç yıllık Stand-by anlaşması beş yıllık vadeye uzatılmıştır.

Mayıs 2001 tarihli Güçlü Ekonomiye Geçiş Programında ve Niyet Mektupları'nın makro ekonomik hedeflerinde söz konusu borçlanma dinamiğini kırmak için 2006 sonuna kadar kamu birincil (faiz dışı) bütçe dengesinde milli gelire oran olarak %6,5 düzeyinde bir fazla yaratmayı öngörmektedir.

Bütçe tasarıları, "Niyet Mektupları" ile çizilen çerçeveyi izlemekte ve programın nihai yılı olan 2006'da kamu net borç-GSMH oranının %63,9 olacağını hedeflemektedir. IMF Programının temel politika seti 1 No'lu Tabloda özetlenmektedir. Buna göre kamu net borç stokunun milli gelire oranı 2002'de gözlenen %81,3'lük değerinden, 2006'ya kadar %63,9'a düşürülecektir. Bunu sağlamak için büyüme hızının %5 olacağı varsayımı altında kamu kesiminde milli gelire oran olarak 2003-2005 arasında %6,5, 2006'da da %6,3 düzeyinde faiz dışı, birincil fazla verilmesi gerekecektir. (Yeldan, 2003)

Tablo 1. IMF PROGRAMININ POLİTİKA SETİ

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
GSMH Büyüme Hızı	-8,5	3,0	5,0	5,0	5,0	5,0
Kamu Kesimi Faiz Dışı Dengesi	5,7	6,5	6,5	6,5	6,5	6,3
Kamu Net Borç Stoku / GSMH (%)	92,2	81,3	73,3	69,4	66,5	63,9

Kaynak: Erinç YELDAN, Türkiye Ekonomisi ve IMF Politikaları, 30 Nisan 2003, www.bilkent.edu.tr

IMF programının ana kurgusu, kısmi denge yaklaşımı altında, borç dinamiğini veren bir cebirsel eşitliğe dayanmaktadır. Buna göre borç stokunda bir sonraki (t+1) dönemde gerçekleşmesi beklenen rakam, büyüme hızı (g), faiz haddi (r) ve verilmesi planlanan kamu kesimi faiz dışı fazla hedefleri altında aşağıdaki cebirsel ifade tarafından belirlenmektedir. (Yeldan, 2003)

$$d_{t+1} = \frac{(1+r)}{(1+g)} d_t - \frac{\text{birincil denge}}{(1+g_t)}$$

Dolayısıyla, kamu net borç stokunun milli gelire oranı, d_t , faiz oranının artması sonucu yükselmekte, ekonominin büyümesiyle de azalmaktadır. Kamunun faiz dışı fazlasının milli gelire oran olarak büyüklüğü (birincil denge) ise borç stokunu azaltan bir diğer faktördür. %6,5 düzeyinde planlanan faiz dışı fazla hedefinin borç stokunda arzulan düşmeyi

yaratması için bir dizi ek varsayıma ihtiyaç vardır. 2 No'lu Tablo programın makro ekonomik fiyatlara ilişkin bu tür varsayımlarını sergilemektedir.

Tablo 2. IMF PORGRAMININ MAKRO FİYATLARI

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Enflasyon	68,5	35,0	20,0	12,0	8,0	5,0
İç Borç Nominal Faiz Oranı	99,7	69,6	46,0	32,4	27,4	23,9
İç Borç Ex Ante Reel Faiz Oranı	21,3	29,0	26,0	20,0	18,0	18,0

Kaynak: Erinç YELDAN, Türkiye Ekonomisi ve IMF Politikaları, 30 Nisan 2003. www.bilkent.edu.tr

Program enflasyonu düşürme hedefi olarak tüketici fiyatlarında 2003 için %20, 2004 için de %12 düzeyini belirlemiştir. Bu hedef etrafında çözümlenen reel faiz yükü ise çarpıcıdır: IMF programı reel faiz varsayımı 2003 için %26, 2004 için %20, 2005 ve 2006 için ise %18 düzeyindedir. Enflasyon hedefi ile karşılaştırıldığında programın sürdüreceği nominal faiz rakamlarının 2003'te %46, 2004'te %32, 2005'te %27 ve 2006'da da %24 olacağı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye ekonomisi program süresince yüksek reel faiz yükü ile çalışmaya devam edecektir.

DÖVİZ KURU POLİTİKASI

Dezenflasyon Programında Kur Çapası (anchor) Politikası

Yurtiçi fiyat düzeyi, uluslararası fiyatlardan ve döviz kuru değişimlerinden etkilenmektedir. Döviz kurlarındaki artışların yurtiçi enflasyonu etkilemesi, döviz kurundan fiyatlara geçiş etkisi olarak adlandırılmaktadır. Enflasyonla mücadele programlarında, enflasyon sarmalını kırabilmek için, özellikle de beklentilerin bu sarmalda oldukça etkin olduğu gerçeğinden de yola çıkarak, nominal çapa (nominal anchor) görevi görececek bir değişken belirlenmesi gerekmektedir. Bu çapa beklentileri olumlu etkilemek suretiyle enflasyonist döngünün kırılmasında ana politika aracı olma görevini üstlenmektedir.

2000 yılında uygulanmaya başlayan dezenflasyon programında, kur rejimi enflasyon hedefine yönelik uygulanmaya başlanmıştır. 1995'den 2000 e kadar kur ayarlamaları, tahmin edilen enflasyona göre tespit edilirken 2000 yılı başında kur artış oranları, hedeflenen enflasyona göre tespit edilmiş ve uygulanmıştır. Kur rejimindeki değişiklik ile merkez bankası, 1995-1999 döneminde uyguladığı, temel amacı , reel kur dalgalanmasını engellemek

olan ve tahmin edilen enflasyon oranları çerçevesinde belirlenen kur artış oranlarının tespit etme uygulamasından, hedeflediği enflasyona yönelik bir kur rejimi uygulamasına yani edilgen bir kur politikası uygulamasından etken bir kur politikası uygulamasına geçilmiştir. (Arat, 2003)

Dalgalı Döviz Kuru Politikası

22 Şubat 2001 tarihinde kur çapası terk edilerek, serbest dalgalanan kur rejimi uygulamaya konulmuştur. Kısa vadeli faizleri yönlendiren aktif bir para politikasının destek vereceği enflasyon hedeflemesi tercih edilerek, enflasyon hedefi yeni çapa olarak belirlenmiştir. Bu sistem dahilinde, kurlar yine dalgalanır halde kalırken, ancak küçük müdahaleler ve kısa vadeli faiz uygulamalarıyla aşırı hareketlerin önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Türkiye’de dezenflasyon sürecinin çok erken bir safhasında güçlüklerle karşılaşmış; bu da yetkilileri kur-çapasını çok erken bir tarihte terk etme zorunda bırakmıştır. Dolayısıyla, kriz, enflasyon oranı henüz hala yüksekken oluşmuş ve krizi takip eden şiddetli, resesyon dalgası ülkeyi yüksek bir enflasyon oranının sürdüğü bir ortamda yakalamıştır. (Boratav, 2002)

Aslında 2000 yılı programının benzerlerinin 1978 yılında Arjantin, Şili ve Uruguay uygulamaların da program yüksek oranda devalüasyonla sonuçlanmıştır. İki devletçi partinin iktidarda olduğu bir hükümete monetarist içerikli bir programın kabul ettirilmesi programın başarısız olacağına ilk işareti olarak görülmesi gerekiyordu.

Şubat 2001 Krizinin ardından dalgalı döviz kuru rejimine geçişle birlikte, diğer ülke deneyimlerinde olduğu gibi döviz kuru-enflasyon ilişkisinde değişim gözlenmiştir. Dalgalı döviz kuru rejiminde, kur-enflasyon ilişkisinin zayıfladığı görülmektedir. Bunun nedenleri olarak; döviz kurunda hem aşağı hem yukarı yönlü hareketlerin otomatik fiyatlama mekanizmasını zayıflattığı, serbest döviz kuru sistemine geçişin başlangıcında yerli paranın reel olarak aşırı değer kaybettiği ve daha sonra oluşan kur artışlarının bu nedenle fiyatlara yansıtılmadığı, ekonomik daralma ve firmalar arası rekabet nedeniyle kâr marjlarının düştüğü ve maliyet artışlarının fiyatlara yansıtılmasında tereddütlü davranıldığı ve firmaların döviz kuru riskine karşı koruyucu önlemler aldıkları, dolayısıyla kısa dönemli kur artışlarının fiyatlara yansıtılmadığı sayılmaktadır. (Dalgalı Kur Rejiminde Döviz Kuru Gelişmelerinin Yurtiçi Fiyat Düzeyine Etkileri, Para Politikası Raporu-Temmuz 2002, s.8-9, T.C. Merkez Bankası)

Enflasyon ortamının yarattığı belirsizlikler faiz hadlerinin yükselmesine neden olurken uzun dönemli verimli yatırım kararlarının alınmasını olumsuz

yönde etkilemektedir. Ayrıca fiyat mekanizmasının işleyişini bozarak ekonomide etkin kaynak dağılımının sağlanmasını zorlaştırmaktadır.

Merkez Bankası, 2004 yılı para ve kur politikası genel çerçevesini, dalgalı kur rejimine devam edilerek, kurlar piyasa şartlarına göre oluşacak ve Merkez Bankasının, 2004 yılında da sınırlı kalmak kaydıyla, kurlarda aşırı dalgalanma görüldüğünde alış yada satış yönünde müdahalede bulunabileceği şeklinde belirlemiştir. Ayrıca ödemeler dengesindeki ve ters dolarizasyon sürecindeki gelişmelerin uygun olması halinde, Merkez Bankası döviz rezervlerini güçlendirmeye devam edebilecek, tersi bir durum oluştuğunda da, dönem sonunu beklemeden, kısa yada uzun süreli olarak önceden kamuoyuna duyurmak suretiyle döviz alım ihalelerine ara verilebilecektir. Dalgalı kur rejimiyle birlikte Merkez Bankası'nın döviz piyasalarına müdahaleleri döviz kurunda kısa dönemde oluşacak aşırı dalgalanmaları telafi etme yönünde olabilecek ancak döviz kurunun uzun dönem denge değerini etkileyecek içerik ve boyutta olmayacaktır.

Tek ve nihai hedef olan fiyat istikrarı, Merkez Bankası'nın kurumsal altyapısını güçlendirmeye yönelik olarak hazırlanan yeni Merkez Bankası Kanunu'nda açık ve net bir biçimde yer almaktadır. Merkez Bankası aktif para politikası gereği, iç varlık genişlemesini kontrol altında tutmaya devam edecek orta vadede ise kısa dönem faizleri daha etkin olarak kullanılabilir ve gerekli ön koşulların oluşması ile beraber enflasyon hedeflemesine geçilebilecektir.

DEZENFLASYON PROGRAMININ ANAHTARI:

FAİZ DIŞI FAZLANIN ÖNEMİ

1990'lı yılların başında Williamson tarafından derlenen ve adına Washington Uzlaşması adı verilen raporun en önemli maddesini birincil fazlanın yada ülkemizdeki adıyla faiz dışı bütçe fazlasının oluşturulması oluşturmaktadır. Faiz dışı bütçe fazlası 1990'lı yılların başından beri Uluslararası Para Fonu'nun olmazsa olmaz koşullarının başında gelmektedir.

Kamu maliyesinin tek politika aracı haline gelen faiz dışı fazla politikasının 1994 sonrasındaki hedefi borcun sürdürülebilirliği üzerine kurulmaktadır. 1994 yılından itibaren aktif olarak kullanılan bu aracın faiz dışı fazlanın GSMH içindeki payını düşürmeden 2007 yılına kadar kullanılması hedeflenmektedir. (Ekzen, 2003)

Faiz öncesi fazlada somutlaşan “sıkı maliye politikası” altında faiz dışı fazlanın arttırılması, dezenflasyon programının ikinci önemli uygulamasını oluşturmaktadır.

Faiz dışı fazla verilmesi mali piyasalarda programa olan güveni artırarak enflasyon bekleyişlerini ve faiz oranlarının düşürülmesinde temel politikadır. Ayrıca faiz dışı fazlanın kalitesi de önemlidir. Kamu harcamalarının kontrol altına alınması, harcamalarda etkinlik ve şeffaflığın artması anlamına gelmektedir. (Parasız, 2004)

Ekonomik programın öncelikli hedeflerinden biri ve bütçelerin en önemli performans göstergesi olan faiz dışı fazla, 2003 yılının İlk 4 ayında 6 katrilyon 753 trilyon lira, 2002 yılın da İlk 4 aylık faiz dışı fazlası 4 katrilyon 380 trilyon lira olarak belirlenirken, 2004 Nisan ayında 1 katrilyon 951 trilyon lira, Ocak-Nisan döneminde ise 9 katrilyon 832 trilyon lira olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca 2004'ün ilk 4 ayında, yıllık faiz dışı fazla hedefinin de %48,6'sına ulaşılmıştır.

Kamu maliyesinin tek politika aracı haline gelen faiz dışı fazla politikasının 1994 sonrasındaki hedefi borcun sürdürülebilirliği üzerine kurulmaktadır. 1994 yılından itibaren aktif olarak kullanılan bu aracın faiz dışı fazlanın GSMH içindeki payını düşürmeden 2007 yılına kadar kullanılması hedeflenmektedir. (Ekzen, 2003)

Uluslararası Para Fonu ile yürütülen ekonomik program kriterlerine göre hazırlanan bütçede, Ocak-Şubat 2004 döneminde borç ödeme kabiliyetinin göstergelerinden biri niteliğindeki faiz dışı fazla (FDF) geçen yılın aynı dönemine göre %19,7 gerilemiştir. Maliye Bakanlığı verilerine göre; konsolide bütçenin ilk iki ayında 4,261 katrilyon lira olan FDF, bu yıl aynı dönemde 3,422 katrilyon liraya geriledi. İlk iki aylık faiz dışı fazla böylece yıllık hedefin %17'sine ulaştı. 2003 Mart'ında 4 katrilyon 898 trilyon lira olan bütçedeki faiz dışı fazla, 2004 ün aynı döneminde %55,9 artarak 7 katrilyon 633 trilyon liraya ulaştı. Ayrıca IMF tanımlı faiz dışı fazla ise 2003 yılında 4 katrilyon 894 trilyon lira iken 2004 yılında, 7 katrilyon 224 trilyon lira ve aynı dönemde bütçe açığının 7,3 katrilyon olduğu açıklandı.

2004 YILI KONSOLİDE BÜTÇE AY İÇİ			
GERÇEKLEŞMELERİ (Milyar TL)			
	Ağustos	Toplam	2004 Bütçe Tahmini
Harcamalar	12.282.821	88.870.606	149.945.082
Faiz Hariç Harcama	6.750.938	48.301.275	83.895.082
Personel Giderleri	2.236.763	19.327.225	28.559.215
Sos. Güv. Kur. Devlet Primi	314.295	2.483.789	3.627.785
Mal ve Hiz. Alımları	720.166	4.448.044	12.049.121
Faiz Harcamaları	5.531.883	40.569.331	66.050.000
Cari Transferler	2.700.969	18.240.018	27.463.771
Sermaye Giderleri	646.273	2.598.695	6.408.767
Sermaye Transferleri	13.518	146.993	404.354
Borç Verme	118.940	1.019.257	3.330.364
Yedek Ödenekler	14	37.254	2.051.705
Gelirler	10.211.348	70.870.513	104.109.000
Vergi Gelirleri	8.8859.589	57.164.177	88.892.821
Vergi Dışı Gelirler	1.240.687	11.876.315	13.912.791
Sermaye Gelirleri	11.727	97.669	503.386
Alınan Bağış ve Yardımlar	89.880	576.757	2
Alacaklardan Tahsilatlar	0	0	
Katma Bütçe Gelirleri	9.465	1.155.655	800.000
Bütçe Dengesi	- 2.071.473	- 18.000.093	- 45.836.082
Faiz Dışı Denge	3.460.410	22.569.236	20.213.918

Kaynak:TCMB

Maliye Bakanlığı, 2004 yılında bütçe açığının 45 katrilyon 836 trilyon, maliye tanımlı faiz dışı fazlanın 20 katrilyon 214 trilyon, IMF tanımlı faiz dışı fazlanın ise 21 katrilyon 103 trilyon lira olarak hedeflemektedir. İlk dört ayda 10,2 katrilyon liralık açık veren konsolide bütçe, aynı dönemde 9,8 katrilyon liralık faiz dışı fazlaya ulaştı. Bu fazla, yıl sonu 20,2 katrilyon liralık hedefin ilk dört ayda %48,6'sının gerçekleştiğini gösterdi. Nisan ayına ilişkin bütçe verileri ise ilk dört ayda bütçe gelirleri 31,9 katrilyon, giderleri de 42,2 katrilyon lira oldu. İlk dört ayda faiz ödemeleri 20,1 katrilyon olurken, faiz dışı harcama 22,1 katrilyon oldu. 10,3 katrilyonluk bütçe açığının gerçekleştiği ilk dört ayda faiz dışı fazla geçen yılın aynı dönemine göre %45,6 artarak 9,8 katrilyon, Gelirler geçen yıla göre %29,6 artarken harcamalardaki artış %0,6'da kaldı. Faiz faturasının geçen yıla göre %13,4'lük azalması harcamalardaki düşüşün temel nedeni olarak belirlendi.

Konsolide bütçe, yılın ilk 4 ayında 10 katrilyon 244 trilyon lira açık verdi. Bu dönemde faiz dışı fazla rakamı 9 katrilyon 832 trilyon lira olarak

gerçekleşirken faiz dışı fazlada yıllık hedefin %48,6'sına ulaşıldı. Bu arada, Hazine nakit dengesi Eylül ayında 788,5 trilyon lira, Ocak-Eylül döneminde ise 20,5 katrilyon lira nakit bazlı faiz dışı fazla verdi. Hazine'den yapılan açıklamaya göre, Eylül ayında nakit bazda 8,3 katrilyon lira gelir elde edildi. Hazine nakit dengesi ise 3,8 katrilyon lira açık verdi. 9 aylık dönemde Hazine nakit dengesindeki açık ise 22,6 katrilyon lira seviyesinde belirlendi.

Maliye bakanlığından 17 Eylül 2004 tarihinde yapılan açıklamaya göre, faiz dışı fazlanın 22,5 katrilyona ulaştığı belirtilerek 20,2 katrilyonluk hedefin aşıldığı belirtildi. GSMH'nin %6,5'i tutarındaki kamu sektörü faiz dışı fazla hedefi, programın temel taşı olmaya devam ediyor.

TÜRKİYE'NİN BORÇ PROFİLİNİN GELİŞİMİ

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Borç Stoku	77,2	76,8	74,6	73,4	72,2	71,2
Borç Stokunun Değişimi	-2,5	-0,4	-2,2	-1,2	-1,2	-0,5
Borç Yaratıcı Faaliyetler						
A- Faiz Ödemeleri	16,9	15,0	12,5	12,4	11,7	11,7
Borç Azaltıcı Faaliyetler						
B- Faiz Dışı Fazla	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5
Büyüme Etkisi	3,2	3,3	3,4	3,4	3,3	3,3
Enflasyon Etkisi	5,4	3,4	2,4	1,6	1,5	1,5
TL'nin Değerlenmesi Etkisi	1,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Senyoraj Etkisi	1,1	0,2	0,6	0,5	0,5	0,4
Diğer (Özelleştirme Etkisi)	0,8	1,0	0,5	0,5	0,5	0,5
Açıklayıcı Bilgiler						
Resmi Denge (B-A)	-10,4	-8,5	-6,0	-5,9	-5,2	-5,2
Efektif Borç Maliyeti	9,0	11,1	8,8	9,7	9,6	10,2
Efek. Borç Mal./Borç Stoku	11,6	14,4	11,8	13,2	13,3	14,2
Reel GSMH Büyümesi	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0
TL'nin Değer Kaybı	17,8	12,8	8,0	5,0	5,0	5,0
Enflasyon Oranı	20,0	12,0	8,0	5,0	5,0	5,0

Kaynak:Bütün rakamlar Nisan 2001 de yapılan IMF 4. gözden geçirme tahminlerinden alınmıştır.

DEZENFLASYON PROGRAMI VE YAPISAL REFORMLAR

Dezenflasyon programının ele aldığı konulardan bir diğeri de yapısal reformlardır.Türkiye, temel makro ekonomik dengelerini sürdürülebilir bir hale getirebilmek için kalıcı tedbirler uygulamak zorundadır. Kalıcı mali tedbirlerin alınabilmesi için yapısal reformların hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı çerçevesinde öncelik verilerek hayata geçirilen yapısal reformların temel amacı, mal ve hizmetlerin üretim miktarları ile fiyatlarının piyasa kuralları kapsamında belirlenmesini ve böylece kıt kaynakların en etkin biçimde halkın önceliklerine göre kullanımını sağlamaktır. Bir başka deyişle, ülkemizde büyümenin ve üretim faktörlerinin verimliliğinin artırılması amaçlanmaktadır. Ülke içi piyasalarda piyasa kurallarına dayalı ve rekabete açık bir üretim süreci oluşturulduğu takdirde, ekonomimizin gelişimi önünde uzun yıllardır büyük bir engel oluşturan enflasyon sorunundan da kurtulunmuş olunacaktır. Kamu mali disiplinin sağlanması ile bu sürece ivme verilecek olup, sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için gerekli olan makro ekonomik istikrar da sağlanmış olacaktır. (<http://www.treasury.gov.tr>)

Yapısal reformlar aynı zamanda daha etkin bir destekleme politikasının sağlanabilmesi için, tarım sektöründe düzenlemelere, gelişen teknolojilere uyumun sağlanması için, telekomünikasyon sektöründeki düzenlemelere, kamu mali kesiminin disiplin altına alınması için, kamu harcamaları reformu düzenlemeleri etkinliğinin artırılması reel sektörün kaynağını oluşturan bankacılık sektörünün de düzenlenmesi hedeflenmektedir.

DEZENFLASYON SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye 'de, yaşanan enflasyon verilerinde son üç yıldır devam eden düşüş, bu alanda elde edilen aşamaların kalıcı bir nitelik kazanma eğilimine girdiğini göstermektedir. Özellikle 2003 yılında önemli ve olumlu gelişmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu gelişmelerin en önemlisi de enflasyonun artık kontrol altına alınmasıdır. 2003 yılında enflasyon oranında yaşanan önemli düşüşün kaynakları konusunda çeşitli görüşler vardır. Merkez Bankası'na göre enflasyon oranındaki düşüş bir çok unsurdan kaynaklanmaktadır.

Bu unsurlar 2004 yılı Para ve Kur Politikası Genel Çerçevesi Hakkında Basın Duyurusunda şu şekilde sıralanmıştır; Piyasalarda sağlanan görece istikrar ve Türk Lirasının yabancı paralar karşısında değer kazanması, verimlilik artışları ve reel ücretlerin seyri sonucunda maliyet koşullarında iyileşme, gıda ve tarım grubu fiyatlarındaki yavaşlama, kamu kesiminde enflasyon hedefiyle büyük ölçüde uyumlu fiyatlama ve gelirler politikası iç talep baskısının olmayışı, artan rekabet ortamı ile üretici ve tüketici davranışlarının değişmeye başlamış olmasıdır. (Yükseler, 2004)

Piyasa ekonomilerinde enflasyon, fiyat mekanizmasının işleyişini bozarak ekonomide etkin kaynak dağılımının sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca Enflasyonist ortamın yarattığı belirsizlikler uzun dönemli verimli yatırım

kararlarının alınmasını olumsuz yönde etkilerken faiz hadlerinin yükselmesine de neden olmaktadır.

Enflasyon muhasebesinin uygulanmadığı Türkiye’de enflasyon fiktif kârların vergilenmesine yol açtığı için ekonomide kayıt dışılığın artmasına neden olmaktadır. Uzun dönemden beri yaşanan yüksek kronik enflasyon Türkiye’de kayıt dışılığı ciddi bir sorun haline getirmiştir. Türkiye’de çeşitli firmalar açısından haksız rekabet yaratan kayıt dışılığın azaltılmasının ön şartı enflasyon oranının %5’in altına çekilmesidir. Nihayet enflasyon gelir dağılımını bozarak sosyal sorunların artmasına yol açmaktadır. (Morgil, 2003)

DİE TÜKETİCİ ENDEKSİ				
AYLAR	2004 YILI		2003 YILI	
	AYLIK	YILLIK	AYLIK	YILLIK
Ocak	% 0,70	% 16,20	% 2,6	% 26,4
Şubat	% 0,55	% 14,28	% 2,3	% 27,0
Mart	% 0,89	% 11,83	% 3,1	% 29,4
Nisan	% 0,59	% 10,18	% 2,1	% 29,5
Mayıs	% 0,38	% 8,88	% 1,6	% 30,7
Haziran	% -0,13	% 8,90	% -0,2	% 29,8
Temmuz	% 0,22	% 9,57	% -0,4	% 27,4
Ağustos	% 0,58	% 10,04	% 0,2	% 24,9
Eylül	% 0,94	% 9,00	% 1,9	% 23,0
Ekim	-	-	% 1,4	% 20,8
Kasım	-	-	% 1,6	% 19,3
Aralık	-	-	% 0,9	% 18,4

DİE TOPTAN EŞYA ENDEKSİ				
AYLAR	2004 YILI		2003 YILI	
	AYLIK	YILLIK	AYLIK	YILLIK
Ocak	% 2,60	% 10,80	% 5,6	% 32,6
Şubat	% 1,64	% 9,14	% 3,1	% 33,4
Mart	% 2,10	% 7,97	% 3,2	% 35,2
Nisan	% 2,65	% 8,91	% 1,8	% 35,1
Mayıs	% -0,03	% 9,56	% -0,6	% 33,7
Haziran	% -1,05	% 10,53	% -1,9	% 29,6
Temmuz	% -1,52	% 9,44	% -0,5	% 25,6
Ağustos	% 0,79	% 10,52	% -0,2	% 22,7
Eylül	% 1,85	% 12,50	% 0,1	% 19,1
Ekim	-	-	% 0,6	% 16,1
Kasım	-	-	% 1,7	% 16,2
Aralık	-	-	% 0,6	% 13,9

Kaynak:DİE

Eylül ayında %10,5 olan enflasyon beklentisi ekim ayının ilk yarısında sert bir düşüşle %9,7'ye gerilerken, ekim ayı beklentisi de %1,2 oldu. Merkez Bankası, "Eylül ayı enflasyon" değerlendirmesinde, kredi hacmindeki artışın görece olarak yavaşladığı ve alınan seçici önlemlerin dayanıklı tüketim malları ve otomobile yönelik talepte yavaşlamaya yol açtığı belirtilerek, yılın son çeyreğinden (Ekim-Aralık) itibaren büyüme hızında yavaşlama olacağı tahmin edilmektedir. Ancak bu yavaşlamanın yumuşak olacağı ve istikrarlı seyreden dış talep ile tüketici güvenine paralel olarak, üretimdeki yüksek seviyelerin devam edeceği öngörülmektedir. 2005'te, istihdamdaki artışın görece olarak hızlanacağı ve reel ücretler üzerindeki baskının da artacağı tahmin edilmektedir.

Enflasyonda yıl sonu hedefin oldukça altında kalacağını bir göstergesi olan Eylül ayı verileri, özellikle TÜFE'de %0,94'lük artış mevsimsel olarak düzeltildiğinde eksi enflasyona denk gelmektedir. Eğitimde %3,3, kirada %2,5'lik artış oranına rağmen, Eylül gıda fiyat artışlarının düşük kalmasının önemli etkisi görülmektedir. TEFE'nin beklentilerin üzerinde çıkmasında ise %5,5'lik tarım fiyat artışları etkili olmuştur. Enflasyonun bundan sonrası için takip edilecek önemli verileri ise dünya petrol fiyatları (ve son akaryakıt zammının etkisi) ve kur politikaları olacaktır.

SONUÇ

Küresel düzeydeki dezenflasyon olgusu, dalgalı kur rejimi, Merkez Bankası bağımsızlığı, para ve maliye politikalarının amaçlarındaki belirginliğin yarattığı bu yeni ekonomik ortamda enflasyon dinamiklerinde de değişiklik olduğu gözlenmektedir. 2002-2003 döneminde, enflasyon sürecinde geleceğe yönelik enflasyon beklentilerinin, üretim açığı ve iç talep düzeyinin daha ağırlıklı bir rol oynadığı düşünülmektedir.

Elde edilen belirgin ekonomik kazanımlara karşın reel ekonomideki sorunların tam olarak çözülememesi dezenflasyon programının aksaklıklarını ortaya koymaktadır. Yüksek işsizlik, reel birim ücretlerdeki düşüş, dış ticaret dengesindeki bozulma ve yüksek kamu borçları dezenflasyonist politikaların doğal sonuçları olarak ortaya çıkmaktadır.

Dezenflasyon sürecinin en önemli maliyeti üretim düşüşü ve buna bağlı işsizlik oranındaki artıştır. DİE'nin 2004 yılı verilerine göre %10,5'lik işsizlik oranı ile istihdam sorunu gündemin ilk sırasındadır. Bu maliyeti azaltabilmek için istihdam üzerindeki vergi ve benzeri yükler hafifletilmelidir. Ayrıca Dezenflasyon politikaları kısa vadede istihdamı artırıcı bir etkiye yol açmayabilir. Ancak, ekonomik istikrarın sağlanması sonucu uzun vadede şüphesiz istihdamı destekleyici bir etkide bulunacaktır.

Ayrıca enflasyondaki düşüşün kalıcılığı ile birlikte üretim kaynaklarının daha etkin dağılımı reel ücretlerin daha da artmasına yardımcı olabilecektir.

Merkez Bankası, 2004 yılı enflasyon hedefine ulaşılmasını belirgin şekilde tehdit edecek bir risk unsurunun görülmediğini açıklamıştır. Ekonomideki gelişmelere paralel olarak beklentiler de iyileşmeye devam etmektedir. Merkez Bankası'nın düzenlediği Beklenti Anketi'ne göre enflasyon beklentisi ilk kez tek rakamlı sayılara inmiş durumdadır. Ayrıca dolar kuru beklentisi gerilerken, büyüme beklentisi yükselmiştir. Enflasyondaki düşüşte, Türk Lirasının yabancı paralar karşısında değer kazanması, reel ücretlerdeki gerileme ve verimlilik artışları sonucunda maliyet koşullarında meydana gelen iyileşme, gıda ve tarım fiyatlarında görülen yavaşlama, kamu kesiminde enflasyon hedefi ile büyük ölçüde uyumlu fiyatlama politikası izlenmesi ve iç talep baskısının olmayışı artan rekabet ortamı ile üretici ve tüketici davranışlarının değişmeye başlamış olması önemli rol oynamıştır.

Dezenflasyon belirli bir zaman dilimini işgal eden bir süreçtir. Dünyada benzer ülke uygulamalarında yaşanan handikapların başında, enflasyon oranında kısa sürede büyük düşüşler gösterip tek haneli rakamlara gidilen ülkelerde erken zafer havasına girilmesi ve rehavet başlamasıdır.

KAYNAKLAR

Kitaplar

Arat, K. (2003). Türkiye’de Optimum Döviz Kuru Rejimi Secimi ve Döviz Kurlarından Fiyatlara Geçiş Etkisinin İncelenmesi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.

Gordon, R. (1987). Makroekonomics.

Parasız,İ. (2004). Türkiye Ekonomisi. Ezgi.

Parasız,İ. (1999). Para Ekonomisi. Ezgi.

Yeldan, E. (2003). Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi.İletişim Yayınları.

Makaleler

Yeldan, E. (2003). “Küreselleşmenin Neresindeyiz? Türkiye Ekonomisinde Borç Sorunu ve IMF Politikaları(1)”, *Stradigma*,

Boratav, K. ve Akyüz, Y. (2002). “Türkiye’de Finansal Krizin Oluşumu”, *İktisat İşletme ve Finans*, 17:14

Morgil, O. (2003). “Türkiye Ekonomisindeki Son Gelişmeler”, *İşveren*.

Yükseler, Z. (2004). “Türkiye de Enflasyonist Süreç ve Etkileyen Faktörlere İlişkin Bir Değerlendirme”, *ASO Düşen Enflasyonda Yaşamak Toplantısı İçin Hazırlanan Bilgi Notu*, 12.

Ekzen, N. (2003), “İç Borç İdaresi, Maliye Politikası Aracı Olarak Faiz Dışı Fazla”, http://www.bilkent.edu.tr/yeldanbs/Yazılar_BSB/BSB Temmuz

(2001). “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, *Hazine Müsteşarlığı*

Güçlü Ekonomiye Geciş Programı’nda Temel Yapısal Reform Konuları, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, <http://www.treasury.gov.tr>.

(2002). “Dalgalı Kur Rejiminde Döviz Kuru Gelişmelerinin Yurtiçi Fiyat Düzeyine Etkileri”, *T.C. Merkez Bankası* 8-9.

<http://www.ekonomist.com.tr/apps/dictionary.app/dictionary.php/es.dict/dez>
enflasyon

<http://www.ibun.edu.tr/akat>

(2004). Yıllık Rapor, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası